

рупованні *Fagetum (sylvaticae) nudum*. *Corallorchiza trifida* Chatel., яку для цього урочища наводить М.І. Сорока [9], ми не виявили.

Висновок. Види родини *Orchidaceae* в урочищі Горбки сформували мало-чисельні популяції або ж зростають тільки декількома особинами. Найбільше видів цієї родини сконцентровано на ділянці горбогірного пасма з максимальними для даної території абсолютними висотами. Багатьом популяціям загрожує зникнення. Для збереження усієї видової різноманітності орхідних, існуючої на цій ділянці заповідної території, звичайного заповідного режиму недостатньо. Для омолодження і збільшення чисельності особин для більшості популяцій необхідне застосування заходів активних охорони.

Література

1. **Жизнеспособность** популяций (природоохранные аспекты). – М.: Мир, 1989. – 224 с.
2. **Заверуха Б.В.** Про друге видання "Червоної книги України"// Укр. бот. журн. – 49, № 8. – 1992. – С. 72-80.
3. **Загультський М.М., Ліщинська Х.І., Хміль Т.С.** До вивчення особливостей репродуктивної біології популяцій орхідей України// Актуальні питання ботаніки і екології. Ялта, 19-21 жовтня 1992: тези допов. молод. учених і спеціал. – К.: Наука, 1993. – С 48.
4. **Изучение** структуры и взаимоотношения ценопопуляций. – М., Изд. Моск. ун-та, 1986. – 74 с.
5. **Краснов Н.А.** Сезонная динамика редких растений Волжско-Камского заповедника, включенных в Красную книгу СССР// Сезонная ритмика редких и исчезающих видов растений и животных. – М., 1980. – С. 89.
6. **Малиновський К.А.** Популяційна біологія рослин: її цілі, завдання і методи// Укр.ботан. журн. – 43, № 3. – 1986. – С 5-12.
7. **Собко В.Г.** Орхіднеї України. – К.: Наук. думка, 1989. – 192 с.
8. **Собко В.Г.** Стежинами Червоної книги. – К.: Урожай, 1993. – 176 с.
9. **Сорока М.І.** Судинні рослини державного заповідника "Розточчя" – Львів, 1990. – 279 с.
10. **Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С.** Заповідні екосистеми Карпат. – Львів: Світ, 1991. – 308 с.
11. **Царик Й.В., Малиновський К.А.** Популяційні аспекти охорони фітогено- і фітоценофонду// Підсумки 70-річної діяльності Канівського заповідника та перспективи розвитку заповідної справи в Україні (м. Канів, вересень 1983 р.) Мат. конф. – К.: Наука, 1993. – С. 178.
12. **Ценопопуляції** растений. – М., 1976. – 240 с.
13. **Чопик В.І.** Рідкісні рослини України. – К.: Наук. думка, 1970. – 187 С.
14. **Яблоков А.В.** Популяционная биология. – М.: Высш. школа, 1987. – 304 с.

УДК 58:133.522.1:2

Аспір. О.А Кушнір – НАУ

РОСЛИННА СИМВОЛІКА У ХРИСТІЯНСЬКІЙ РЕЛІГІЇ

Подано історію і традиції оформлення могил рослинами, їх символічне значення та використання у декоративних насадженнях на території кладовищ.

Ключові слова: дерево, квіткове оформлення, кладовище, рослинність, символи, язичництво.

O.A. Kushnir – National Agrarian University

Vegetable symbolism in Christian religion

There are the history and traditions of decorating of graves by the plants, and their symbolic value, and use in the decorative plants on the territory of cemeteries in this article.

Keywords: tree, flower ornamentation, cemetery, vegetation, symbols, paganism.

Починаючи з трипільської культури, яка була першим вогнищем хліборобства на території Східної Європи, тягнеться довгий ланцюжок рослинної символіки аграрно-магічного характеру. Надзвичайно важливу ритуальну та соціальну роль ці символи відіграли у системі ідеології слов'янського язичництва. Такими символами були: зерно, колос, обрядовий сніп, ритуальний хліб, вінки з трав, квітів, колосків, священне дерево та гай [4].

З прийняттям християнства у слов'ян ще дуже довго зберігався культ рослин: трав, квітів, злаків та дерев. З глибокої давнини в народі з успіхом використовували лікарські та інші корисні властивості рослин. Не зумівши поборолювати язичницьке ставлення до природи, християнська церква частково визнала народний досвід і знання про лікувальні рослини. Багато з них освячувались і проголошувались лікувальними. Особливістю релігійних уявлень східних слов'ян було те, що нове не змогло витіснити старе, а приєдналося до них.

Після прийняття християнства та під впливом біблійних легенд з часом змінювалось ставлення до багатьох рослин, які язичниками шанувались як символи певних богів чи космічних сил. На основі двовір'я в Україні формувались свої уявлення про дерева та квіти [4].

Джерелом символічних значень і алегорій, якими наповнювалися дерева та квіти в християнстві, були події, описані в Біблії. До списку символічних значень рослин, які безпосередньо вказані в Біблії, в часи Середньовіччя додається символіка рослин з врахуванням етнічних та географічних особливостей місцезнаходження сакральних споруд, тобто поряд з біблейськими одержують шанування та сакральну символіку місцеві рослини.

Прикрашати могили декоративними посадками у давнину було не прийнято. Рослинництво в той час мало утилітарний характер. Харчові, пряні та лікувальні рослини – три групи рослин, які тоді вирощували, а провідниками нових земельних культур були монастирі [1].

Дерево є одним із універсальних символів духовної культури людства. Воно символізувало центральну вісь світу, що з'єднує небо та землю; людину та її шлях до духовних висот; цикли життя, смерті та відродження; мудрість та таємничі закони буття. У давнину його пов'язували з богами та містичними силами природи. У міфах багатьох народів часто присутні два центральних дерева: Дерево життя та Дерево пізнання Добра та Зла [5].

Кожний народ мав своє священне дерево. Вважалося, що дерево має душу та наділене особливою, властивою тільки йому, священною містичною силою. Дуб – у слов'ян вважався священним, йому приносили в жертву вепра. З прийняттям християнства та під впливом біблійних легенд він втрачає своє сакральне значення, стає символом довголіття і безсмертя. У народі існує легенда, що будувати дім з сухого дуба можна тому, що "під білим (сухим) дубом вечеряла Свята Трійця". А з сирого дуба, будувати дім не можна бо "під синім (сирим) дубом, на осині повісився Юда" [4].

Сосна та липа вважаються на Україні благословенними деревами. Сосну Господь благословив за те, що її деревина виявилась непридатною для цвяхів при хресних стражданнях Спасителя, а липі він надав особливу силу – відводити прокляття, які посилають жінки на чоловіків. Ці прокляття

вона приймає на себе, через те ми спостерігаємо на ній так багато наростів. Сосна, горобина, верба символізують горе, печаль, тугу. Раніше було прийнято садити їх на кладовищі біля могил.

Із листяних дерев на кладовищах часто висаджують "дерево скорботи" – вербу білу із плакучою формою крони. Плакучі форми крони є у багатьох інших дерев, в тому числі й у берези. Це дерево характерне для висадки на давньоруських кладовищах. Його світла кора, ніжне листя та ажурна крона народжують у душах родичів померлих світлий настрій, що відповідає християнському сприйняттю смерті, як переходу в інший світ, кращий і нескінченно досконалий [2].

При оформленні могил декоративними посадками в наш час прийнято широко використовувати інтродуковані вічнозелені рослини – кипариси, туї та тиси. Вони створюють відповідну сувору атмосферу, а своїми вічнозеленими шатами відображують нашу пам'ять про померлого.

Калина у східних слов'ян вважалася символом вічної пам'яті, символом печалі.

Рослини, що символізують смерть, скорботу, печаль

Рослинні символи, пов'язані з цими поняттями, дійшли до нас із глибини віків. Ще у древніх греків смерть асоціювалась із квіткою асфodelюса (*Asphodelus ramosus*), кореневищного багаторічника із суцвіттям до 1.5 м заввишки. Це ж смислове значення надавалось полину гіркому (*Artemisia absinthium* L.) та сантоліні кипарисовидній (*Santolina chamaecyparissus* L.), теплолюбному багаторічнику, що погано зимує в умовах середньої Європи [3].

Уява про сон та смерть пов'язана з маком диким (*Papaver rhoeas* L.). Аналогічний зміст надається у деяких країнах і нагідкам лікарським (*Calendula officinalis* L.), однорічній рослині з яскраво-жовтими квітковими корзинами. Уже в минулому столітті пам'ять про померлих стали пов'язувати з квіткою хризантеми (*Chrysanthemum* L.).

Із деревних рослин ці поняття втілюють також тис, завдяки своїй темній хвої. Одночасно він, за деякими повір'ями, захищає від злих духів та нечистої сили. У давні часи його природні (тисові) гаї вважались священними.

Рослини – символи безсмертя

Найвідоміша з них – плющ звичайний (*Hedera helix* L.). Безсмертя, віра у воскресіння з мертвих та вічне життя, вірність та дружба – деякі поняття, з яким асоціюється ця рослина з моменту появи християнства.

Таким же символічним значенням наділяють барвінок (*Vinca* L.) та самшит вічнозелений (*Buxus sempervirens* L.). Останній завдяки своєму довголіттю означає також витривалість, терпіння та завзятість. З ялівцем звичайним (*Juniperus communis* L.) пов'язано багато різних легенд, в тому числі і уява про нього як притулок для душ, що готові відродитись [4].

З поняттям безсмертя пов'язані також деякі види рослин, що утворюють не в'янучу суху сітчасту обгортку навкруги суцвіть. У народі їх називають "безсмертниками". Це види безсмертника (*Helichrisum* Mill.) та гомфрена головчата (*Gomphrena globosa* L.).

Перемогу життєвого початку над смертю символізує пальмове листя. Одночасно воно уособлює мир, спокій, злагоду та співвідноситься з життям праведної людини – "...праведник будет жить вечно, как пальма".

Квіти діви Марії та інші рослинні символи

Квіти у східних слов'ян мали своє символічне значення. Наприклад, в Україні народ наділяв магичною силою переважно ті рослини, що здавна вважались священними.

Із квітів на кладовищі краще висадити ті види та сорти, які вважаються символом любові та вірності – барвінок (*Vinca L.*), стокротки (*Bellis L.*), незабудки (*Myosotis L.*), а також ті квіти, які любила покійна людина. Для прикрашення могил широко використовуються вічнозелені ґрунтовкривні рослини [3].

Багато рослин є тими чи іншими атрибутами діви Марії – її невинності, примирення, покори та страждань. Троянда (*Rosa L.*) в цілому вважається християнським символом Богоматері і нерідко Християнства взагалі. До цієї групи рослин відносять стокротки багаторічні (*Bellis perennis L.*), лілії (*Lilium L.*), лаванду вузьколисту (*Lavandula angustifolia Mill.*), піони (*Paeonia L.*), дельфініуми (*Delphinium L.*) і запашний горошок (*Lathyrus odoratus L.*).

Братики (*Viola hybrida hort.*) є символом триєдності або ж святої Трійці. Конвалія звичайна (*Convallaria majalis L.*), а також розмарин справжній (*Rosmarinus officinalis L.*) уособлюють молодість і цнотливу любов, а запашна фіалка (*Viola odorata L.*) – скромність та невибагливість.

Великою повагою в українців користуються півники (*Iris L.*), які оберегають від "нечистих духів", бо півень, від якого походить назва квітки, завжди був рятівником, від його співу зникали злі сили [4].

Барвінок (*Vinca L.*) – символ радісної життєвої сили переходу від земного життя до небесного, вічності та потойбічності. У народі його ще називають хрещатим, бо він стелиться в усі сторони хрестом. Барвінок висаджують на могилах небіжчиків.

Доцільне використання на кладовищі рослин-символів могло б надати пейзажу кладовища визначену своєрідність, наповнену глибоким змістом. При дослідженні багатьох кладовищ, зокрема, і у сільській місцевості нам залишається тільки шкодувати про втрату старовинних та прекрасних традицій оформлення декоративними рослинами місць поховань.

Література

1. **Ботт Ханс.** Пам'ять серця. Декоративное озеленение надгробий и могил. – М.: "Интербук – сервис", 1997. – 111 с.
2. **Булашев Г.О.** Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування/ Пер. з рос. Ю.Г. Буряка; Передм. В.О. Шевчука; Прим. Ю.М. Олійника. – К.: Довіра, 1993. – 414 с.
3. **Золотницький М.Ф.** Квіти в легендах та переказах. – К.: Фірма Довіра, 1992. – 207 с.
4. **Тарас В.** Монастирський сад як першооснова формування сакральної ландшафтної архітектури// Народознавчі зошити. – 1998, № 2. – С. 145-161.
5. **Шейнина Е.Я.** Энциклопедия символов. – М.: ООО "Изд-во АСТ"; Харьков: "Торсинг", 2003. – 591, [1] с.